

Jože Ftičar

Rudi Čačinovič:

ČASI PREIZKUŠENJ

Mnoštvu memoarjev iz obdobja med drugo svetovno vojno se letos pridružuje knjiga slovenskega publicista in diplomata Rudija Čačinoviča. Izšla je kot četrta knjiga njegovih spominov in tako zapolnila dozdajšnjo vrzel v vrsti njegovih avtobiografij.

Za moto svojemu delu je avtor izbral citat Ryszarda Kapuścińskiego, da »v svetu smrtne resnosti narēdi svojo osebo kar le mogoče majhno«. Kot je razvidno iz 35 poglavij njegove knjižice, se je Čačinovič tega načela v glavnem kar držal, saj je ves čas okupacije živel in deloval v ilegali. »Filozofsko« podstat takemu ravnanju si najde v prepričanju, da »se uporniku revolucionarju ni treba nujno podrediti smrtno resni, vodilni, v bistvu dogmatski ideji o uporništvu«, pač pa »se bo kritični razumnik objektivne stvarnosti odločil za premišljeno, previdno, popoln uspeh ali zmago obetajočo akcijo«. To piščevo življenjsko vodilo nas malce osuplja, če ga postavimo vstřic njegovim predvojni dejavnosti zagnanega komunističnega agitatorja (bil je prvi organizirani partijec v Prekmurju, dal

pobudo za ustanovitev partijske celice v Murski Soboti 1933, organiziral ljudskofrontna društva in skupaj s Kardeljem oskrbel izid Ljudske pravice 1934). Princip nedogmatskega uporništvu pa je v skladu z njegovim ravnanjem na začetku okupacije, ko so prekmurški partijski funkcionarji razmišljali, ali naj se po neuspelem poskusu povezave z madžarsko KP vključijo v okupatorjevo raznarodovalno prosvetno društvo VMKE (Vendvidéki magyar közművelődési egyesület) ali ne. V tej zvezi skuša namreč pisec opravičiti svojo včlanitev (in nekaterih tovarišev) v omenjeno društvo, označujoč jo kot zgolj taktično potezo s prikritim namenom, da bi prav v okviru okupatorjevega društva na poseben način zavirali načrtno madžarizacijo. Kot je znano, je spričo takega ravnanja Čačinovič prišel navzkriž s precejšnjim številom svojih dotedanjih sodelavcev. Ni pa odveč poudariti, da je celo v memorandumu madžarski partiji dosledno vztrajal na slovenskosti Prekmurja.

Skozi prizmo osebnih doživetij, stisk in svojevrstnih usod *Časi preizkušenj* odstirajo marsikatero tančico

z avtorjeve idejne in politične preteklosti, in to z dokajšnjo mero odkritosti. Tako nam sam daje zgled, kako se je v hudih časih policijskih pregonov poslužil vseh možnih oblik preživetja: s kitajskimi novčiči prijatelja Branka Rudolfa je podkupil notarja numizmatika, da mu je izstavil npravstveno spričevalo, potrebno za službeno namestitev na Madžarskem. Tako si je kupil državljansko neoporečnost. Kot tak se nam kaže skozi vse peripetije vojnega časa sredi okupatorjeve dežele in bralec ga lahko občuduje, kako se je znašel v še tako zagonetnih situacijah. Sicer pa svojo pestro življenjsko pot v labirintih vojnih razmer spretno vpleta v sočasna politična in vojaška dogajanja, tako da drugo z drugim postane pripovedno zanimivo, hkrati pa zbujajo vtis dokumentarnosti. Ker je v vojnem času živel pretežno v notranjosti Madžarske, se bolj razpiše o dogajanju tam kot v samem Prekmurju. Politične procese doma je spremljal le na začetku in ob koncu okupacije. Kolikor opisuje narodnoosvobodilno dogajanje v Prekmurju, so pravzaprav le drobci, ki se tičejo njega osebno in njegovih tovarištev, to je redkih skupin najvidnejših akterjev OF oziroma KP. To razdrobljenost je pogojevala tudi piščeva konspirativna pot odpora, ki je pripeljala do tega, da so ga idejni tovariši izključili iz KP in se je z njimi dokončno razšel.

Načelno hoče pisatelj ostati ideološko obremenjen. Čeprav je pod vprašajem, če ne že kar kontradik-

torno, da more biti revolucionar nasploh ideološko neobremenjen (vsaj ne po črki in praksi Komunistične partije). V tem primeru bi namreč izvisel kot upornik brez razloga. – Potemtakem je moč domnevati, da je načelo ideološke neobremenjenosti bolj avtorjeva pobožna želja, saj se v svojem pisanju pretežno oslanja na akterje partijske nomenklature.

Kar se tiče poimenovanja, upam, da lahko odmislimo piščevo zmedo terminov; v nobenem primeru namreč ni moč istovetiti upornika z revolucionarjem, ne pasivnega upornika zoper okupacijsko oblast, ne aktivnega borca zoper fašizem in njegov vojaški ustroj. Prav tako si je težko zamisliti, da se nekdo danes, pol stoletja po drugi vojni in po zatonu komunističnega družbenega reda, razglša za revolucionarja v klasično-marksističnem smislu besede.

Sicer nazorno opisane in zgodovinsko verificirane politične poteze državnikov zadobe ponekod slutnjo neobjektivnosti oziroma kvazi zgodovinskosti, tako na primer trditev, povzeta po nekem madžarskem zgodovinarju, da je Masarykov naslednik Beneš proti koncu vojne pozval Sovjetsko zvezo, naj čimprej okupira Madžarsko in s tem prehití zahodne zaveznike. V tem sklopu je zlasti ilustrativen prikaz vloge in metod madžarskega fašizma, posebej t. i. puščičarjev (nyilašev), kakor že prej političnih zadreg regenta Hortyja, ki bi rad ob pasivnem sodelovanju s Hitlerjem izvil svojo državo iz vojne.

Medvojni memoarji bivšega jugoslovanskega veleposlanika so ob drugem značilni po tem, da politična dogajanja odkrivajo z ozadja raznih agentur, obveščevalnih in protiobveščevalnih služb na eni in drugi strani; z nekaterimi je avtor očitno sam prišel v stik. Pisec nam torej odkriva svet konspiracije v prelomnih časih druge svetovne vojne. Podrobneje je razčlenil končne politične in vojaške operacije l. 1944 in 1945, vendar bolj na širšem madžarskem področju kot v Prekmurju. V tem sestavku opiše svoj uspeli pobeg iz madžarske vojske, skrivanje v rojstni vasi in prihod Rdeče armade. Pri tem nas preseneča, da je prav poglavje »Svoboda« najkrajše od vseh drugih.

Knjiga prinaša še drobne skice iz življenja in političnega udejstvovanja piščevih idejnih somišljenikov (Štefana Kovača, Alija Kardoša, Vinka Megle, Mrka Bagarja, Štefana Cvetka, Daneta Šumenjaka – Mirana i. dr.), zgodovino madžarske KP od njenih začetkov do konca vojne oriše družbeno socialni in ekonomski položaj Židov v Prekmurju, kot tudi že v predvojni Jugoslaviji ter na Madžarskem; v tem opisu posebej izstopa židovski holokavost in antisemitizem na tem področju. Na kratko opiše tudi poskus ustanovitve Bele garde v Prekmurju (na iniciativo advokata Bajleca), ki pa po zaslugi dekana Ivana Jeriča ni uspel.

V maniri odkritih političnih kart piše Čačinovič o tem, kako ga je neka skupina povojnih komunistov

hotela likvidirati; v ti zvezi omenja srečen splet okoliščin, ko je po nalogu SNOS-a (dr. Jože Brilej) dobil priložnost zapustiti razgreta tla domače revolucije in jo mahiniti v Budimpešto, v pomoč tamkajšnji jugoslovanski vojni misiji. S tem si je ne le rešil življenje, marveč si odprl celó pot za kasnejšo kariero diplomata (opisano že v knjigi *Poslanstva in poslaništva*, 1985). Tako je slovenska partija dokazala, da je za zagon v povojnem obdobju potrebovala poleg prekaljenih borcev NOB tudi ilegalce in izkušene mojstre konspiracije.

Zanimiva je primerjava osebne ga odnosa do teh časov preizkušenj, kakor jih videvata dva prekmurska intelektualca in idejna somišljenika. Medtem ko se Ferdo Godina v svojih memoarjih (*Prekmurje 1941–1945*) zgraža nad delom prekmurske inteligence, ki je po zasedbi odšla v notranjost Madžarske, da »varno preživi vojno«, potem ko je z vključitvijo v VMKE »izpričala lojalnost okupatorju«, Čačinovič ugotavlja, da so »prekmurski študenti kljub študiju na okupatorjevi univerzi ostali narodno zavedni«. Njegove zveze z rojaki v času službovanja na Madžarskem nas lako prepričajo o tem. Poznavajoč kar nekaj primerov si zaradi Godinove sodbe upam trditi, da je pretirana oziroma enostransko posplošena, saj je večina prekmurske inteligence, tako ona, ki je šla študirat humanistične vede, kot tudi tehnična, v prestolnici okupatorja zares

ohranila svojo narodno zavednost in se pripravljala na delovanje v korist lastnega t. j. slovenskega naroda. V tem smislu je lahko nedvomno več storil vsak, kdor si je sredi vojne vihre ohranil lastno eksistenco.

Kočno se nam zastavlja vprašanje, v kolikšni meri so Čačinovičevi spomini prispevki k zgodovini Prekmurja, kot poudarja podnaslov njegovega dela. Obravnavano obdobje so namreč dodobra predstavili že številni pisci, tako v leposlovju kot v politični zgodovini (če omenimo le poglobitve: Frenk Bukvič, Miško Kranjec, Ferdo Godina, Miroslav

Kokolj, idr.). V delu našega publicista in diplomata bi za zgodovino Prekmurja utegnili priti v poštev pasusi o vzponu in zatonu Židov in nekateri aspekti ilegalnega dela NOB; s posebnim poudarkom na vlogi slovenske inteligence, izseljene na Madžarsko. Zgodovinskega pomena so prej ko slej tudi notranje homatije in antagonizmi med prvotnimi idejnimi oz. ideloškimi somišljeniki, ki jih je represija okupatorske oblasti usodno razdvojila. Čačinovič jih je v svojem delu le bežno nakazal. Tu je ostalo še mnogo nedorečenega.